

A historical map of Norway, showing various dioceses and regions. The map is overlaid with red lines that delineate specific areas, likely representing the six teaching paths mentioned in the text. The map includes labels for various locations such as Bergen, Trondheim, and Stavanger, as well as diocesan names like 'DIÖCESIS BERGENSIS'.

Danmarks afståelse af Norge 1814

Undervisningsforløb
til udskoling

Det borgerlige idealsamfund

Der er i alt 6 undervisningsforløb, som henvender sig til 7.-9. kl.:

- Det borgerlige idealsamfund (dette materiale)
- Fædrelandssange
- Nordens forening
- Pligter mod konge og fædreland - opdragelse i det rette borgersind
- Småstatsmentalitet
- Statspatriotisme

Vejledning til underviseren

Der er i alt 6 undervisningsforløb, som henvender sig til 7.-9. klasse. Undervisningsforløbene kan bruges direkte som de står, eller underviseren kan tilføje/plukke i dem efter behov og selv sammensætte sit eget undervisningsmateriale. De 6 undervisningsforløb er:

1. Det borgerlige idealsamfund
2. Fædrelandssange
3. Nordens forening
4. Pligter mod konge og fædreland – opdragelse i det rette borgersind
5. Småstatsmentalitet
6. Statspatriotisme

Bemærk: forløbene om Småstatsmentalitet og Statspatriotisme er meget svære, og anbefales derfor til de ældste elever.

Opbygning

Hvert undervisningsforløb indledes med kort baggrundsviden om det specifikke emne. Underviseren kan desuden hente baggrundsviden i kompendiet, der findes i historiekassen og på Middelfart Museums hjemmeside. For yderligere baggrundsviden se f.eks. Rasmus Glenthøj: *Skilsmissen*, 2012.

Underviseren kan vælge at formidle konteksten til eleverne eller lade dygtige elever læse selv.

Efter gennemgangen af konteksten følger selve undervisningsforløbet med tekster, spørgsmål og opgaver. Underviseren vælger selv, om eleverne skal løse opgaverne skriftligt, gennem en aktivitet (oplæg, sang, teater) eller via dialog på klassen.

Materialet er konstrueret på en sådan måde, at der med fordel kan arbejdes i grupper.

Undervisningsforløbene til 7.-9. klasse kan suppleres med et besøg på Middelfart Museums udstilling om Middelfart og Hindsgavl under krigen 1807-14. Det er også muligt at lade eleverne tilberede en eller flere historiske opskrifter fra kogebogen i historiekassen (findes også på Middelfart Museums hjemmeside).

Baggrundsviden

Under den sindssyge Christian VII kom kongens livlæge og dronningens elsker Johann Friedrich Struensee fra Altona til magten. Han indførte flere af oplysningstidens liberale reformer, bl.a. indførte han ytringsfrihed. Struensee blev dømt til døden to år efter. Reformerne blev derefter trukket tilbage af Ove Høegh-Guldberg, den sindssyge konges rådgiver. 1784 gennemførte den blot 16-årige kronprins Frederik et statskup, så han reelt blev landets regent (først officiel konge efter Chr. VII's død i 1808). Kronprinsen var enevældig, men han tog imod rådgivning fra et statsråd. Statsrådets medlemmer blev valgt af kongen og ikke ved folkeafstemninger. Adelen sad tungt på pladserne i Statsrådet.

Den borgerlige elite var ikke helt uden politisk indflydelse. Kronprins Frederik tillod, at den borgerlige elite var med til at præge samfundsudviklingen gennem opbyggelige skrifter. Censur satte en skarp grænse for værkernes indhold. Borgerne kunne f.eks. ikke åbent kritisere kongens førte politik, agitere for demokrati o.s.v. Indholdet i de opbyggelige skrifter skulle være af patriotisk karakter. I patriotismens navn kunne forfatterne kritisere sædernes forfald, luksusliv, drikkeri o.s.v., bare de sørgede for ikke at give kongen og den enevældige styreform et medansvar.

I den opbyggelige litteratur tegnede den borgerlige elite et billede af et idealsamfund inden for de overordnede rammer: enevælde, standssamfund, protestantisme. Billedet stod i skarp kontrast til virkeligheden.

Det borgerlige idealsamfund i den opbyggelige litteratur var et standssamfund bestående af almuen, borgere og adelen. Hvert individ skulle yde sit ypperste for fædrelandet inden for sin stand. Social mobilitet var en mulighed – især for den borgerlige elite. Oplysning og reformer var ønskværdige, og det var en sand humanists pligt at arbejde derfor. Den borgerlige elite støttede stavnsbåndets ophævelse, selvejende bønder, afskaffelse af træhesten og andre inhumane straffe. For den sande patriot var intet offer for fædrelandet for stort selv ikke livet i krigstid. Ægteskabet var helligt og den protestantiske Gud almægtig. Det gjaldt om at bekæmpe forbruget af udenlandske luksusprodukter og i stedet støtte den hjemlige produktion og sparsommelighed. Kongen var folkets fader.

Den virkelige verden for 200 år siden havde meget svært ved at leve op til det borgerlige idealsamfund:

- Social mobilitet krævede selv efter stavnsbåndets ophævelse i 1788 viden, penge og forbindelser – almuen manglede typisk alle tre.
- Mange bønder lærte kun konfirmationsforberedelsen i skolen, og de forlod aldrig deres hjemstavn.¹ For disse bønder var det umuligt at sætte sig ind i den borgerlige elites begreber om f.eks. statspatriotisme. Bønderne orienterede sig mod lokalsamfundet.
- Brændevin, øl og - for de velhavende – vin flød i stride strømme.
- Prostitution var vidt udbredt i København. Det var samtidig en offentlig kendt hemmelighed, at selv kronprinsen holdt sig en elskerinde.
- Kronprinsen afholdt kostbare parader og øvelser hvert år. Allerede inden den danske stat blev involveret i Napoleonskrigene, anvendtes en tredjedel af statens indtægter på militærudgifter.

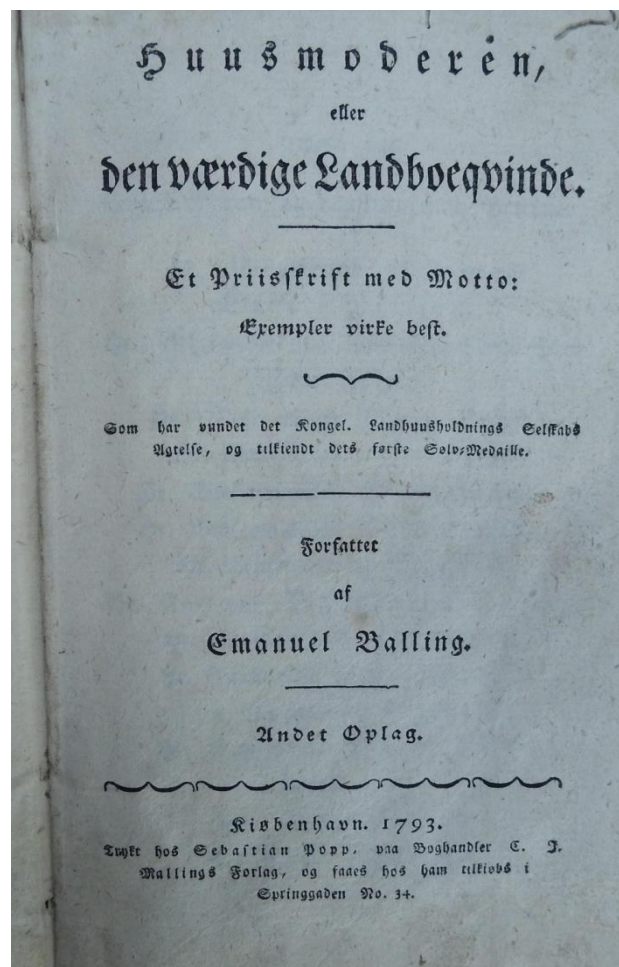
¹ Der findes dog eksempler på sønner af rige bønder, der lærte at læse, regne og skrive, så de kunne stige til at indgå i borgerstanden.

- I takt med den øgede velstand op igennem 1700-tallet steg forbruget af udenlandske (luksus)produkter blandt de privilegerede. Mange adelige og rige borgere levede et dekadent luksusliv. Den hollandske købmand Frédéric de Coninck holdt for eksempel i juli 1804 en mindeværdig fødselsdagsfest i sit kæmpepalæ, hvor dagens underholdning bl.a. bestod af et søslag på Furesøen (miniatureflåden blev kommanderet af rigtige admiraler).
- I 1792 vedtog den danske stat som den første i verden en lov imod slaveriet. Loven skulle træde i kraft fra 1803. Slavetransporten fra Afrika til Vestindien fortsatte imidlertid efter 1803. Slaveriet på de Dansk Vestindiske Øer blev først forbudt i 1848. To negerslaver, der arbejdede i København for Henriette Schimmelmans og plantageejer Isaak Benner stak af og meldte sig som frivillige til flåden under Slaget på Reden (1801). Herefter søgte de at blive optaget i flåden, men deres ejere protesterede. Kronprinsen fældede den dom, at der ikke fandtes slavehold på dansk jord, og at tyende skulle adlyde sit herskab. Derfor kunne slaveejerne sende de to negre til deres slaveplantager i Vestindien.
- Da den danske stat kom i krig med England gik det ud over udenrigshandelen. Luksuslivet forsvandt dog ikke for visse grupperinger i samfundet. Datidens gullaschbaroner var kaperrederne, der fik udstedt kaperbreve, så de fuldt legitimt kunne overfalde handelsskibe, som sejlede under statens fjenders flag. Krigstidens største kaperreder var urtekræmmeren F.C. Brock, der dirigerede en flåde på 30 kaperskibe (kanonbåde) med 50 kanoner og 400 mand.

Undervisningsforløb

Huusmoderen eller den værdige Landboeqvinde (1793) er et typisk eksempel på den borgerlige elites opbyggelige skrifter.

Emanuel Balling (1733-95) var søn af en anset købmand og født på Præstø. Han arbejdede som skriverdreng, fuldmægtig og brygger, inden han i 1768 grundlagde ugebladet *Helsingørs Adresse-Contors nye Efterretninger* med udenlandske nyheder og underholdningsstof. Nogen højere uddannelse fik han aldrig. I 1772 til hans død i 1795 var han hovedbidragyder og redaktør af *Kjøbenhavns Aftenpost*. Udover sin pionerindsats inden for den danske avisindustri, så udgav han et hav af skrifter, der især henvendte sig til den ringere borgerklasse og almuen. Mest velset blev *Huusmoderen eller den værdige Landboeqvinde*. Balling forfattede skriftet i anledning af en offentlig opfordring fra det Kongelige Landhusholdnings Selskab til at skrive et opbyggeligt skrift til landbokvinderne. Ballings værk blev kåret til det bedste, oversat til svensk og købt af regeringen i 1.000 eksemplarer til uddeling blandt almuen.

Balling var desuden en aktiv filantrop og patriotisk fædrelandsven, der var medstifter af "Selskabet for Borgerdyd" (1785), *Realskole for Middelstandens Pigeborn* (1787) og det "Søsterlige Velgjørenhedsselskab" (1790).

Landbokvinden Marthe er hovedpersonen i *Huusmoderen eller den værdige Landboeqvinde*. Den evig gode, hårdarbejdende Marthe, følges fra askepotbarndommen (hun får en ond stedmoder) til hun bliver en lykkelig gift husmoder på en bondegård. Kapitlerne i bogen har overskrifter såsom: "Marthes Lyst til at holde over Orden og Reenhed", "Marthes fornuftige Huusholdningskonst", "Marthes Omsorg og Kierlighed for sin Mand", "Marthes Omhue for sine Børn, deres Anførsel og Opdragelse til Duelighed", "Marthes Vidskab og Flid ved sin Humle-Avling", "Marthes Omsorg for sin Bieavling", "Marthes Omsorg for, og Gavn af sin Hør-Avling", "Marthes Omhyggelighed for sin Uld-Samling", "Marthe ved sin Øl-Brygning", "Marthe ved sin Bagning", "Marthe ved sin Indslagting", "Marthe i sit Melkekammer", "Marthe holder sine Døtre og Piger til Arbeidsomhed, og foregaer dem med det ærefulde Exempel".

- **Diskuter alene på baggrund af kapiteloverskrifterne borgerskabets syn på den ideale bondekone. Hvilke opgaver skulle hun løse og hvilke dyder skulle hun besidde?**

I 1700- og 1800-tallet blev der udgivet et utal af opbyggelige skrifter i stil med Emanuel Ballings. For det meste var de forfattet af patriotiske medlemmer af borgerskabet. Ballings værk lagde ikke op til social mobilitet for almuen. Derimod opfordrede bogen almuen til at lytte efter det Kongelige Landhusholdnings Selskabs gode råd mht. landboreformer (f.eks. nye afgrøder, nye dyrkningsmetoder, nye redskaber etc.) og borgerskabets syn på almuens korrekte opdragelse. Bogen afsluttedes med et kapitel om Marthes søns giftermål. Sønnen står til at skulle overtage den fædrene gård, når enken Marthe snart skal forlade denne verden. I en nudansk oversættelse lyder kapitlet:

Marthe i sine sidste dage

Marthe følte at døden nærmede sig. Træt af tidens sysler og mæt af dage, tænkte hun nu kun på at forberede sig til et langt vigtigere liv, end det hun så værdigt havde ført. Hun vidste, som en oplyst kristen, at livets møje havde en langt herligere løn at vente på den anden side af graven, end al den lyksalighed, som gives under solen, kunne skænke. Af livets genvordigheder, som hun prøvede, thi Marthe havde også sine bekymringer og sorgfulde stunder at gå igennem, var denne hende den hårdeste, at sættes i enkestand, ikke alene fordi hun derved savnede en god og stræbsom mand, men især, fordi hun derved var berøvet sin fortroligste og bedste ven, hvis gode hjerte hun kendte og besad, og hvis hulde og tro omgang mod hende, forsødede så mange af hendes bitre dage. I alt dette priste hun dog den gode Gud i himlen, som havde ladet dem leve så længe sammen, til ikke alene deres børn var blevet forsørgede, men endog til de var kommen i den stand, at hun kunne leve sorgløst, og ende sine dage uden bekymring for dette livs næring.

60 år havde hun lagt bag sig, da hun blev enke. Forsynet betroede hende endnu 10 år at leve i; men disse måtte ikke henglide uden virksomhed, uden arbejdsomhed og omsorg for hendes børns vel, og at gøre vel imod fattige. Indtil det sidste af hendes leveår havde hun bevaret et godt helbred og et muntert sind; derfor kunne hun lige til sit 70 år, tage en hånd med i alt, vandre omkring i huset, afvende uordener og se at alting gik til som det burde.

Blandt hendes udmærkede handlinger i hendes enkestand, vil jeg alene påpege denne: Hun havde kun en hjemmeboende søn, som havde gået faderen til hånde med at passe gården. Sønnen havde måttet udføre nøjagtig det samme hårde arbejde som gårdskarlen, thi forældrene tænkte meget anderledes end visse andre rige fædre og mødre, der opdrager deres børn i en kællingeagtig ømhed, lader dem dovne og dorske det meste af deres tid bort, og tillader at de spilder deres bedste dage i ørkesløshed og magelighed.

Denne søn, ved navn Hans, forestod nu avlingen og gårdens bedrift for hans moder. Han var en duelig og flittig karl som sin fader. Da moderen mærkede at det lakkede mod enden, kaldte hun ham til sig:

”Hør Hans,” sagde hun, ”der ligger en ting på mit hjerte, som jeg ønsker at få ordnet inden Gud kalder mig til sig. Og det vil jeg nu sige dig.”

”Hvad er da det, moder?” spurgte Hans.

”Det skal jeg sige dig! Du må se at få dig en kone, som kan være din medhjælp, når jeg er faret heden. Du ved at din far og jeg har skiftet mellem dig og dine søskende, så du har fået lov at beholde gården. Når jeg ikke er her mere, så må du have en kone, som kan gå dig til hånd, hvis det ellers skal gå godt. Og denne kone vil jeg gerne udpege for dig, imens jeg endnu lever, om Gud vil give lykke dertil. Først da kan jeg dø i fred.

”Da må jeg sige,” sagde Hans, ”at så længe moder lever, har jeg ingen lyst til det arbejde. Moder er jo endnu frisk og rask, og hvad brug har jeg så af en kone?”

”Tiden er inde til at jeg skal dø, og du skal gifte dig. Er du måske bange for, at vise mig den pige, du vil gifte dig med? Har du måske sådan en i kikkerten, som du frygter ikke vil være efter mit sind? Sig mig det kun rent ud.”

”Moder vil sikkert, at jeg skal fri til en rig mands datter?”

”Nej, min søn! Den tanke er aldrig faldet mig ind; men hvad enten hun er rig eller fattig, så ønsker jeg, du må få en duelig og forstandig kone, som tillige besidder et godt hjerte.

”Ja moder, det tror jeg! Men hvor finder jeg sådan en?”

”Åh, det behøver du ikke at lede vidt og bredt efter. Det kommer kun an på, om du holder af hende.”

”Moder snakker, som om hun allerede har udset en kone til mig.”

”Og hvis dette var tilfældet, så ville du måske stole på mig.”

”Det ved du jo godt moder. Men hvis jeg ikke bryder mig om hende, så vil moder vil ikke tvinge mig til at gifte mig med hende?”

”Nej, Gud bevares! Tvangsægteskaber bringer aldrig noget godt med sig. Og det har forældre heller ingen ret til at gøre mod deres børn. Nej, Hans! Vel vil jeg give dig et råd, men det er op til dig selv at bestemme om pigen falder i din smag. Følger du mit råd, vil det glæde mig, men det vil ikke bedrøve mig, hvis du ikke vil have pigen.”

”Moder gør mig nysgerrig. Sig mig hvem har du udset dig til min kone?”

”Siden du beder mig, vil jeg sige dig det, dog med de forbehold, at du skal følge dit hjerte og ikke vælge pigen, blot fordi jeg foreslår hende. Pigen, jeg kunne ønske dig til medhjælp, kender jeg. Hun er fattig, det er sandt; men hun har både lyst og evne til at arbejde. Hendes hænder er skruet rigtig på til alt slags arbejde, og hun er ikke typen, der ligger på den lade side. Der er liv i hende, og forstand har hun også. Det bedste er dog hendes gode hjerte. At hun intet ejer betyder ikke spor. Hvad ejede jeg eller din fader måske til at begynde med! Lidt eller intet. Vor Herre ville det sådan, at vi aldrig har lidt nød, og at vi

har kunnet give vores børn en bedre start på livet, end vi selv fik. Men ser du Hans, sådan passer Gud på de flittige og gudfrygtige.”

”Herre Gud Moder! Så mig da hvem det er, I vil unde mig. Jeg stoler fuldt og helt på din dømmekraft, og jeg ved godt, at du bedre end jeg selv ved hvilken kone, der passer til mig. Vel har jeg endnu ikke bundet mit hjerte til nogen, eller engang tænkt på det, men alligevel, når jeg kunne træffe på sådant et kvindemenneske, som havde min moders sind og lyst, til at passe sit arbejde, så ville jeg sige, at jeg blev ligeså lykkeligt gift som min fader i sin tid. Så ville det ikke gøre spor, at hun ikke ejede mere end hvad hun gik og stod i.

”Ja Hans, siden du har det sådan, så vil jeg sige dig, at det er vores tjenestepige Karen, jeg tænker på. Du ved udmærket, at jeg har opdraget hende fra hun blot var en rå tøs, og at jeg har haft den glæde, at hun har taget imod min lærdom og opdragelse. Aldrig har hun svaret igen, eller slået med nakken når jeg har rettet hendes fejl. Hun har altid med god vilje gjort, hvad hun har fået ordre til, og altid udført arbejdet tilfredsstillende. Hun har lyst til at gøre gavn, hun er vandt til orden og renlighed, og forstand har hun også. Hendes hjerte er blødt og godt, og hun er nu i den giftemodne alder. Hvad siger du Hans?”

”Jeg siger moder,” at Vor Herre må have en finger med i spillet, for når jeg nu skal åbenbare mit hjerte, så er der ingen pige i hele landsbyen, jeg hellere vil have end den flittige og gode Karen. Jeg har dog aldrig før nu tænkt på at gifte mig med hende. Men siden i nu selv tilbyder mig hende moder, og da jeg for resten kan lide pigen, så vil jeg vælge hende til min kone. Karen skal dog selv have lov at bestemme, om hun vil gifte sig med mig, for tvungen kærlighed bryder jeg mig ikke om.

”Jeg ligeså lidt min søn. Lad os kalde tøsen ind og høre hvad hun siger.”

(Karen kommer ind.)

Marthe: ”Hør nu Karen! Hans, han vil bilde mig ind, at du er forlovet, er det sandt?”

Karen: ”Nej, det ved moder jo godt, at jeg aldrig kunne drømme om, uden moders bifald.”

Marthe: ”Jeg har også altid troet, at du først ville spørge mig til råds.”

Karen: ”Jeg takkede dig kun alt for lidt, for alt det gode i har gjort imod mig, fra jeg var et fattigt og næsten tiggefærdig barn, hvis jeg forlovede mig uden jeres vilje.”

Hans: ”Kunne du da have lyst til at gifte dig med mig?”

Karen bliver rød i ansigtet og kigger på Marthe for at søge et svar.

Marthe: ”Tal kun rent ud af hjertet. Ville du vælge Hans til husbond, hvis det stod til dig?”

Karen: ”Jeg har aldrig turdet tænke mig en sådan lykke. Jeg er kun en fattig tøs og min fader var en ussel bonde.”

Marthe: ”Det vil vi ikke tale om Karen. Gud kan ophøje den ringe og nedstyre den mægtige. Hans er ikke større på det end du; I er af bondestanden begge. Har Vor Herre givet ham lidt mere end dig, så er det en nådegave han bør takke Gud for. Men når han nu vil dele sit brød med dig, så kommer det også fra Guds hånd. Vor Herre har mange veje at føre sine børn til lykken på.”

Hans: ”Ja Karen! Hvad siger du? Moders samtykke kan du nok høre jeg har. Finder du lyst til mig, så har du mit hjerte og min hånd.”

Karen: ”I Guds navn da! Sker det med moders vilje og af dit oprigtige hjerte, Hans, så ved jeg også det er med Vor Herres vilje. Der har du min hånd og mit hjerte igen Hans.

De giver hinanden hånden. Marthe lægger sin hånd ovenpå.

Marthe: ”Gud velsigne jer da begge to. Lev i enighed og kærlighed med hinanden. Stræb efter at gøre det gavn i formår og tag altid Gud med på råd, så vil det gå jer godt både i dette liv og det næste.”

- **Diskuter hvilke krav den borgerlige elite satte til bøndernes fornuftige ægteskab. Hvilke dyder fremhæver teksten?**
- **Fremhæv ud fra teksten nogle forskelle mellem mandens og kvindens rolle.**
- **Sammenlign datidens rollefordeling med rollefordelingen i dag.**
- **Er nogle af mønstrene bibeholdt? Hvilke job varetages primært af kvinder i dag? Hvilke job varetages primært af mænd i dag? Er der job, hvor kønnene er helt ligestillede?**
- **Lav kapiteloverskrifter til en bog om de dyder og færdigheder, man skal besidde i dag? Overvej hvem der i dag afgør hvilke dyder og færdigheder, der er de korrekte.**
- **Hvilken rollefordeling synes du bedst om? Hvorfor?**

Formål

I januar 2014 er det 200 år siden den danske stat måtte afstå Norge til Sverige ved Kielerfreden. 434 års politisk union mellem Tvillingeriget Danmark-Norge var slut. Danmark blev dermed en af Revolutions- og Napoleonskrigenes helt store tabere. Norge vedtog efter afståelsen sin egen moderne grundlov, som landet fik lov til at beholde, selv om det blev tvunget i union med Sverige.

Nederlaget i 1864 og den efterfølgende afståelse af hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg kom til helt at overskygge for tabet af Norge. Først i de senere år er historikerne begyndt at rette fokus på 1814, og den betydning det relativt fredelige brud med Norge har haft både for den danske selvforståelse og for vores forhold til nordmændene.

Formålet med undervisningsforløbet er at gøre eleverne bekendte med Tvillingeriget Danmark-Norge samt følgevirkningerne af skilsmissen i 1814.

Undervisningsmaterialet ligger også i en printvenlig version på www.middelfart-museum.dk under fanen Aktiviteter.

Yderligere oplysninger fås ved henvendelse til:

Videncenter Vejlbj, Skoleafdelingen
Att.: Skolekonsulent Lars Jensen
Vejlbjvej 9, 5500 Middelfart
www.middelfart.dk
Tlf.: 88 88 55 00 Direkte: 88 88 57 44

eller

Middelfart Museum
Algade 8, 5500 Middelfart
www.middelfart-museum.dk
info@middelfart-museum.dk
Tlf.: 64 41 47 41

Middelfart
KOMMUNE

Middelfart Museum